

19.01x27.9	1/2	עמוד 52	הארץ - מוסף הארץ	30/11/2018	66191059-7
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציורו - 80790					

ב-1918 ניסח מייסד בצלאל בוריס שץ חזון לישראל 2018. החזון לא התממש, אך בין השורות מתגלה עתידן לא רע

עופר אדרת עמוד 52

טינדר, סקייפ וזם טהור

לפני 100 שנה ניסח מייסד בצלאל, בוריס שץ, חזון אוטופי לישראל: מדינה טכנולוגית ושוחרת שלום, שבה יחסי המין חופשיים ולא אוכלים חיות. אלא שאת העתיד הוורוד שחזה, תיכנן שץ להשיג בדרכים שנויות במחלוקת

עופר אדרת איור: מיכל בוננו

לפני מאה שנה הוא "ספר אישי מאוד, שנכתב מתוך מצוקה". שץ, שנולד בליטא ב-1866, פרש בגיל צעיר מלימודי הישיבה ויצא ללמוד פיסול וציור בוויילנה, בוורשה ובפריז. בהמשך הקים את האקדמיה המלכותית לאמנות בבולגריה וב-1903 נדבק בחיידק הציונות בעקבות פגישתו עם הר"ל, זמן קצר אחרי שפירסם האחרון את הרומן האוטופי שלו, "אלטנוילנד", שבו תיאר את מסעו לארץ ישראל העתידית והמדומיינת.

בהשראתו הקים שץ ב-1906 בירושלים את בית הספר לאמנות בצלאל ואת "בית הנכות" (מוזיאון) הלאומי, שממנו צמח מוזיאון ישראל. נסיקתו המקצועית נקטעה במלחמת העולם הראשונה. לקראת סופה נסגר בצלאל ומייסדו גורש בידי הטורקים לדמשק. "שם, כאסיר בכלא עם ג'וקים על הקירות, הוא החל לכתוב את הספר", אומר צלמונה. את כתיבתו, ביידיש, סיים שץ בטבריה ובצפת, שם נמשכה גלותו הכפויה מירושלים. "הגאולה כבר היתה באופק, כי

לבכי, אלא מסייעים פלוני ולפלונית להשתחרר מצורך טבעי, להשקית את דמם ואת עצביהם, שפעולתם היתה לא בכיוון הנכון, מפני אייכולי תם למלאות את החוק הטבעי."

שץ הדגיש שלא מדובר בניצול מיני או בורנות, שכן "כאן אין מקום למכירה ולקניית אדם לרעהו לשם תענוג בעלמא, כמו שהיה לפנים. שניהם אנשים בני חורין. שניהם באו שמה למלא את צורכם הטבעי, ויעזרו זה לזאת, מתוך נדבת הלב, להשיג זאת".

מבחינה מסוימת, כך תיאר, המפגשים המיניים כ"גן האהבה" הירושלמי הם המימוש הנעלה ביותר של האהבה. "מתוך כך, שאין איש מכיר את רעהו, ואפשר שלא ייפגשו עוד כל ימי חייהם, נעשית אהבתם טהורה, מופשטת: אהבה לשם אהבה, בלי כל כוונות או פניות צדדיות, חשבונות והשפעות זרות", כתב.

האוצר וחוקר האמנות יגאל צלמונה, חבר סגל בצלאל, אומר שהרומן האוטופי שכתב שץ

לפי החזון האוטופי של בוריס שץ, אביהם של בצלאל ומוזיאון ישראל, השנה אמור היה לפעול באזור ירושלים מוסד יוקרתי נוסף: "גן אהבה", מקום מפגש רשמי לבגידות וליחסים אסורים בין גברים ונשים.

"אחד המוסדות המוסריים הגדולים שאנחנו יצרנו פה. פתרון גאוני של הקושיות החמורות והמעציבות, שהאנושיות לא יכולה לפותרן לפי נים", פירט שץ בנובלה "ירושלים הבנויה, חלום בהקיץ", שכתב ב-1918, ובה תיאר את החיים בארץ כפי שדימיין מאה שנים מאוחר יותר.

האם ייתכן שכתחילת המאה ה-20, עשורים רבים לפני הולדת האינטרנט והטלפון הנייד, חזה אבי האמנות הישראלית היכריות נוסח טינדר? הרעיון שהגה לא היה רחוק מכך. "שם אין נותנים את הלב למי שהוא. אין איש יודע, למי הוא נותן את לבו. לא הוא ולא היא, אינם יודעים אפילו את שמותיהם", כתב בחזונו. "האיש האשה הנפגשים שמה, אינם נקשרים בקשר

20.21x26.87	2/2	עמוד 53	הארץ - מוסף הארץ	30/11/2018	66191058-6
בנימין זאב הרצל - בהקשר לצינון - 80790					

הופיעו בהמשך במשנתם של משטרים אפלים, דוגמת זה הנאצי. "עכשיו ייוולדו בנים רק ליחיד סגולה, אשר דמם טהור בהחלט וגופם ורוחם הגי עו לתכלית השלמות", הוא כותב ומתאר תוכנית ילודה המזכירה ברעיון שמאחוריה את תוכנית ה"אותנסייה" של היטלה, שנועדה לוודא שרק ה"כשרים" מעמידים צאצאים.

"לא כל אדם מחויב ורוצה להעמיד דור 'בד' מותו ובצלמו'. חובה זו מוטלת רק על בחירי האנושות, רק על אלה שאנחנו רוצים, כי כל בני האדם יהיו כמותם", הוא כותב. "מתחילה היו רק חולי הגוף והרוח נמנעים מחונן את העולם בבנים כמותם. פרישות דרך ארץ זו הועילה הרבה לבעד את המחלות עד שתמו כליל מן הארץ. אחר כך חדלו להקים זרע גם בני אדם חלשים, מחוסרי כשרונות ולא-יפים. עכשיו ייוולדו בנים רק ל"יחיד סגולה, אשר דמם טהור בהחלט ואשר גופם ורוחם הגיעו לתכלית השלמות".

מעיון בספר עולה כי בארץ שררו שלום והרמוניה, אפילו בין היהודים והערבים. "שלום" אמת בינינו ובין שכנינו... גם עם הכדואים השלמנו", כותב שץ. לדבריו, אחרי מלחמת העז' של הראשונה "החליט קונגרס השלום לאבד ולהשמיד את כל כלי הזין מהעולם". כך "לקחו או בעזרת המעצמות הגדולות מאת הכדואים את נשקם... מאחר שלא יכלו להשיג נשק חדש, חדלו לחיות על חרבם". באוטופיה של שץ היהודים לימדו את הערבים דרך-ארץ עד כי "רבים מהם התגיירו אף-על-פי שאנחנו לא השתדלנו לייחדם ולקרנם תחת כנפי השכינה. אנחנו לימדנו גם את חוקי הישר והצדק".

בחזונו של שץ מרכזה של הארץ הוא בית המקדש השלישי, ובראש השלטון עומדים סנהדרין ונשיא שנבחר לכל ימי חייו. אין זו דמוקרטיה, אלא אוליגרכיה של אליטות

גם את המכשול המרכזי לשלום ניטרלו באוטופיה של שץ. מרכזה של הארץ הוא בית המקדש השלישי, שיוקם בהסכמה בין היהודים למיעוט הערבי, אך ישמש כמוזיאון לאמנות. את השלטון המרכזי כינה שץ "רפובליקה דמוקרטית סוציאליסטית". בראשה עומדת סנהדרין ומעליה נשיא שנבחר לכל חייו, ומשמש כמנהיג רוחני. אלא שמתאוררו עולה כי אין זו דמוקרטיה במובן המוכר לנו היום, אלא אוליגרכיה של אליטות אינטלקטואליות.

מוסד נוסף שמתאר שץ בספר הוא "עמק רפאים" המכונה "מקום למות בו". לשם, לפי חזונו, נשלחים ב-2018 המתים לפני מותם. "כל ההולך לעמק רפאים כבר נחשב למת בעיני כל החיים. הוא נפטר מידידיו וקרוביו לפני לכתו שמה", הוא כותב.

שץ עצמו מת ב-1932 בארה"ב, בעיצומו של מסע גיוס כספים לבצאל, בן 66 בלבד. את ספרו, שכתב ב-1918, הצליח להוציא לאור רק ב-1924. את התוכנית לפרסם חלקים נוספים לרומן הזה נאלץ לגנוז, כמו גם את התקווה להרוויח כסף ממכירתו, אף כי היום, מאה שנים אחרי, הוא נמכר כספר נדיר במכירות פומביות ובחניות יד שנייה.

ההתפארות, הבטלה, לשון הרע, טקסים ריקים ותרמית", כותב שץ.

לצד זאת הונהגו בארץ חדרי אוכל משותפים, שביטלו את הצורך במטבח הביתי. בחזונו של שץ, בישראל של 2018 מפתחים תחליפי מזון, שיביאו לכך כי "אנשים שיזכו לחיות בדור ההוא לא יצטרכו להמית בעלי חיים לאכלם, לא יצטרכו לעבוד כל כך למלא את קיבתם ולאבד מרץ כה רב לשם החזקת החיים".

את האוכל יחליפו "תמציות" שייצרו במעבדות ויעניקו "לאדם את כל הדרוש לכלכלתו הטבעית וגם את העונג של טעם טוב וריח נעים". אלכוהול (ללא כהל) וסיגריות (ללא ניקוטין) יימכרו בבתי מרקחת בלבד. "חדלו להרעיל את העם בכדי להרבות את הכנסות הממשלה", הוא כותב.

באוטופיה של שץ כל אורח היה זכאי לחוד-שיים חופש בשנה לצד שבתות וחגים. "בימי החופש מבקרים הפועלים השוכנים תערוכות שונות, קורסים מעשיים, שומעים שיעורים במכ"ללה העמית, נבחרים, משתתפים בקונגרסים שונים ובתחרויות של אגודות-התעמלות. חודשי החופש מביאים לכל העם תועלת, לא פחותה מזו של חודשי העבודה", הוא כותב.

חלק לא מבוטל מהאוטופיה מוקדש לשינויים חברתיים הקשורים ביחסי הכוחות בין גברים ונשים. כאן, כמו ביתר חלקי החזון האוטופי שלו, מציג שץ תמונה מורכבת ומלאה סתירות. מצד אחד "הנשים חדלו כבר להיות מבשלות בביתן לבני משפחתן... האשה חדלה להיות אשת-קד"רה... ונשתחררה מאוויר המטבח ומהרגלי המט-

הבריטים הגיעו לארץ", מוסיף צלמונה. אולי מסיבה זו הצליח שץ להתעלות מעל הקשיים האישיים שחוה ולתאר בפרטי פרטים את חזונו האופטימי לארץ ישראל מודל 2018, שבמרכזו ירושלים מודרנית, מתקדמת ונקייה – שונה כל כך מזו שהכיר לפני מאה שנה, אך אחרת גם מזו של היום.

"קל מאוד לבטל את הספר הזה ולהגיד שאלה שטויות. אפשר גם להבין מדוע הוא נראה נוסטלגי ומצחיק", אומר צלמונה. ואולם, לדבריו, "הספר נכתב ברוח הסוציאליזם האוטופי ומציע תיקון עולם". ספרו של שץ יעמוד במרכז הכנס "בוריס שץ – מסופיה לירושלים ומעבר", שיתקיים במוזיאון ישראל ובבצאל ב-9 וב-10 בדצמבר. צלמונה סבור שקיומו של הכנס המשותף לשני המוסדות שייסד שץ הוא ההוכחה לכך שחזונו נשא פרי, ולא נשאר רק במחוזות האוטופיה. ואולם, החזון של שץ הרחיק אל מעבר לעורלם האמנות. בספרו (שתרגומו לעברית ומין לקריאה בגרסת טקסט באתר פרויקט "בן יהודה", ובסריקה באתר הספרייה הלאומית) הוא נרדם ב-1918 ומתעורר לאחר מאה שנה. כעת הוא יוצא לסיור באווירן מעל שמי הארץ בלוויית בצלאל בן אורי, דמותו התנ"כית של בונה המשכן, שעל שמו נקרא בית הספר לאמנות.

חופשה למבורים

בין השורות מתגלה שץ כעתידין מוצלח למדי. לדוגמה, עשורים לפני שבכתים בארץ היה מכ"שיר טלפון קווי, הוא חזה בספרו את שיחות הסקייפ. "אשה יפה ותינוק בורועותיה... נראו מפורש כעל יריעת בד שברא"ינע", תיאר את המראה על הצג בתוך "תחנת הטלפון" – אחת מני רבות הפורות ברחבי העיר.

את האור בעיר הקודש תספק, לפי חזונו, אנירגיה סולרית. "על המגדלים הגבוהים נתונות מראות כפופות המרכות את קרני השמש. הכוח העצום הנאצר שם יעובד לאור חשמלי", כתב. החשמל יגיע לפתחו של כל בית. "על פי חוטי הברזל הנמתחים לכל בית הכרתי כי כוח-החשמל גירש מכאן את מנועי הקיטור".

שץ תיאר גם תחבורה ציבורית מתקדמת, מג'ונת וחינמית, שבה יש חידוש של ממש: מדרגות נעות. "כל הזמן נסענו ממקום למקום באופנים שונים: במכונית, במדרגה מסיטה, במ"סילת-החבלים עד ראש הכרמל, ומשם עפנו באווירן עד עכ. מעט שכן בסירת-חשמל... ברכבת אין מחלקות, וכל הקודם זוכה למושב נוח יותר. המרכבות היו נוחות מאוד. הרכבת הליכה, כוח החשמל, במהירות גדולה, וכמעט בלי כל טלטלה. אפשר היה לקרוא בספר במנוחה, אבל אני לא יכולתי למוש מהחלון".

בבניינים ובמפעלים בחזונו של שץ יש מיווג מרכזי. "ובקיץ יושם שם קרח כדי לצנן את האוויר ועל נקלה אפשר להתקין את מזג האוויר לפי הצורך", הוא כותב.

לצד הקידמה הטכנולוגית, האוטופיה של שץ היתה סוציאליסטית. בין היתר בוטל בה הקניין הפרטי עד שהתושבים פסקו אפילו לקבל אורחים בבתיהם, משום שלא היה להם מה להציע להם. מפגשים חברתיים נערכו ב"בתי מחיה עממיים, בתי ועד ושאר מקומות ציבוריים". "לפנים היו האורחים גוזלים מכל איש את מעורנות, ואת חירותו, היו מפיצים את הלוקסוס,

מטמים את המוח", הוא כותב.

לצד זאת האשה תשחרר מעול נוסף – הצורך להתקטט ולהתהדר למען הגבר ולהתלבש לפי צו האופנה. "דרכה של האשה להתנאות, להתקטט, לבקש למצוא חן בעיני רואיה ובייחוד כשהיא יפה. טבעה לא השתנה גם עתה, אולם טעמה הוטב, יען כי הגברים נעשו אסתטיים יותר", כותב שץ. "עכשיו חדלה האשה להתהדר בחפצים נוצצים... עתה לא תישיר עוד בעיני האיש אשה המשתדלת לגרות את יצרו, לדגדג את עצבו. מעשה זה ייחשב בעיניו כתפל, פראי, בלתי אסתטי. הוא מבקש באשה את היופי הטבעי... לפיכך בוטלו עתה עונות המודה".

הליפט מהחלשים

ואולם, בשעה שהגברים באוטופיה של שץ נשלחים אחרי הלימודים לשירות לאומי, הבנות מחויבות להיכנס ל"אם ישראל" – מוסד שבו הן לומדות להיות אמהות. "אשה, שהיא אם טובה, ממלאה את החובה החשובה ביותר לטובת העם", הוא כותב. לא כל אשה, עם זאת, ראויה להיות לאם בישראל של 2018. בהקשר זה בולט הפער בין העתיד הוורוד שהוא משרטט ובין הדרכים השנויות במחלוקת להשיג אותו, אשר חלקן